

Lidia Lewicka*

**TWÓRCZOŚĆ DLA DZIECI I MŁODZIEŻY SŁUŻĄCA EDUKACJI
PRAWNEJ NA TLE SZEROKO PODEJMOWANYCH DZIAŁAŃ
W TYM ZAKRESIE**

Celem referatu jest przedstawienie zagadnień dotyczących edukacji prawnej dzieci i młodzieży w Polsce, realizowanej za pomocą literatury dla dzieci, na tle szeroko pojętych działań edukacyjnych w tym zakresie. Na wstępie warto zauważyć, że pod pojęciem *edukacji prawnej dzieci i młodzieży* rozumiem zarówno jednorazowe, jak i długotrwałe objęte jakimś programem działania mające na celu kształtowanie u dzieci i młodzieży postaw respektu i szacunku wobec gwarantowanych przepisami praw wszystkich ludzi na każdym etapie ich życia i rozwoju, przekazywanie w przystępny sposób wiedzy o prawach wszystkich ludzi z uwzględnieniem praw dziecka oraz przekazywanie wiedzy dotyczącej różnych dziedzin prawa¹, terminologii prawnej, zawodów prawniczych i instytucji, które stanowią prawo oraz stoją na straży przestrzegania jego przepisów. Zdefiniowane powyżej zagadnienie omówione zostanie w odniesieniu do programów edukacji szkolnej, poradników wydawanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości, materiałów tworzonych przez środowiska prawnicze na potrzeby edukacji prawnej dzieci i młodzieży, a także poprzez analizę twórczości dla dzieci traktującej o zagadnieniach prawnych.

* mgr Lidia Lewicka, Biblioteka Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Szczecińskiego, adres e-mail: ekolidka@wp.pl

¹ Np. prawo o ruchu drogowym, prawo cywilne, prawo karne, prawo gospodarcze, prawo umów itd.

W artykule Anny Dudak z Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie czytamy:

Świadomość prawna obywateli powinna być jednym z wyznaczników prawidłowo funkcjonującego społeczeństwa otwartego, w którym akceptowana jest odrębność, możliwość realizowania celów stawianych sobie przez jednostki, rozwiązywania problemów i dążenia do samorealizacji. Podniesieniu wiedzy i świadomości prawnej służy edukacja prawna, polegająca przede wszystkim na dostarczaniu wiedzy o prawach i obowiązkach obywateli, na kształtowaniu umiejętności sporządzania dokumentów wykorzystywanych w procesach sądowych oraz nawyków korzystania z pomocy instytucji świadczących usługi prawne. Podnoszenie wiedzy z zakresu prawa oraz umiejętności korzystania z pomocy prawnej jest jednym z istotnych aspektów w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu².

Dalej cytowana autorka pisze:

W celu podnoszenia poziomu świadomości prawnej obywateli konieczne jest rozbudzenie i umacnianie edukacji prawnej poprzez dostarczanie wiedzy o prawach i obowiązkach, możliwościach rozwiązań w sytuacjach konfliktowych zgodnie z zasadami prawa, etapach procedur sądowych, sposobach opracowania pism sądowych wymaganych w procesach sądowych, a zwiększających szansę na pozytywne rozwiązanie problemów³.

W 2009 roku powstał Instytut Prawa i Społeczeństwa (w skrócie INPRIS), w którym prowadzone są interdyscyplinarne badania nad prawem, nowoczesnymi regulacjami oraz innowacyjnymi metodami edukacji prawnej. W Internecie opublikowany został raport z 2012 roku dotyczący badania zrealizowanego dzięki dotacji z Instytutu Spraw Publicznych w ramach programu Obywatel i Prawo VI finansowanego przez Polsko-Amerykańską Fundację Wolności, poświęconego stanowi i perspektywom edukacji prawnej w Polsce. Książka autorstwa Dagmary

² A. Dudak, *Istota i znaczenie edukacji prawnej w kształtowaniu społeczeństwa otwartego*, „Przegląd Pedagogiczny” 2014, nr 2, s. 65, <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/1705> (dostęp 22.05.2017).

³ *Ibidem*, s. 67.

Woźniakowskiej-Fajst przy współpracy Moniki Stec i Joanny Śliwy nosi tytuł *Edukacja prawna – możliwości, szanse, bariery*⁴. Czytamy w niej, że:

Przez **edukację prawną** należy rozumieć wszelkiego rodzaju inicjatywy adresowane do różnych grup społecznych, mające na celu podniesienie wiedzy i świadomości prawnej. Edukacja prawna może być prowadzona za pomocą wydawnictw (podręczniki, broszury), szkoleń adresowanych do konkretnych grup odbiorców i działań, które mają na celu szkolenia „kaskadowe” (szkolenia nauczycieli i edukatorów wraz z dostarczaniem im narzędzi koniecznych do prowadzenia zajęć w postaci np. scenariuszy lekcji czy filmów edukacyjnych). Celem edukacji prawnej jest przekazanie podstawowej wiedzy z zakresu prawa. Istotne jest, by słuchacze poznali zasady funkcjonowania prawa i porządku prawnego. Istotne jest też kształtowanie pewnych postaw, takich jak świadomość swoich praw, upominanie się o nie i działanie zgodnie z prawem. Bardzo ważne są zawsze umiejętności praktyczne. W rezultacie słuchacz musi znać podstawowe zasady i wiedzieć, jak i gdzie może pogłębić swoją wiedzę, gdy stanie się to konieczne⁵.

Autorka cytowanego raportu stwierdza, iż edukacja prawna powinna mieć miejsce na wszystkich etapach edukacji szkolnej, zaczynając od przedszkoli.

Od wielu lat można obserwować w Polsce działania edukacyjne, wpisujące się w ogólnoswiatowy trend, skierowane do najmłodszych odbiorców, m.in. w takich dziedzinach, jak ekonomia⁶, medycyna⁷, nauki techniczne⁸ czy języki obce⁹. Na uwagę w tym kontekście zasługuje również interdyscyplinarna inicjatywa zapo-

⁴ D. Woźniakowska-Fajst, *Edukacja prawna – możliwości, szanse, bariery*, Warszawa 2012, http://Raport_Edukacja_prawna_obywateli.pdf (dostęp 22.05.2017).

⁵ *Ibidem*, s. 11.

⁶ Zob. ofertę Ekonomicznego Uniwersytetu Dziecięcego, www.uniwersytet-dzieciocy.pl (dostęp 22.05.2017).

⁷ Zob. <http://malymedyk.ump.edu.pl>; www.ump.edu.pl/dydaktyka/maly-medyk; www.pum.edu.pl/dum (dostęp 22.05.2017).

⁸ Zob. <http://dutek.pl>; <http://szkoly.szczecin.pl/news/407>; <http://szczecin.naszemiasto.pl/artykul/szczecin-studia-dla-dzieci-ruszyly-zapisy,2766382,art,t,id,tm.html> (dostęp 22.05.2017).

⁹ Zob. https://pe.szczecin.pl/chapter_201199.asp?soid=F5CE974AF43A412799D1793463E8F12C; https://pe.szczecin.pl/chapter_201199.asp?soid=E187645A03D34FAAA677D9892C2E6247; http://szczecin.naszemiasto.pl/artykul/szczecin-ruszyli-uniwersytet-dzieciocy-maly-poliglota-zdjecia,2793654,artgal,t,id,tm.html?sesja_gratka=c1728041afb09e39c539fd8ed4228c8d (dostęp 22.05.2017).

czątkowana w 2007 roku pod nazwą „Uniwersytet Dzieci”¹⁰. Do wspomnianych działań na przestrzeni kilku ostatnich lat dołączają dynamicznie rozwijające się inicjatywy z zakresu edukacji prawnej dzieci i młodzieży. Na wiele aspektów tego zagadnienia zwraca uwagę m.in. sędzia (obecnie w stanie spoczynku) Anna Maria Wesołowska, która stała się postacią bardzo w Polsce rozpoznawalną dzięki udziałowi w programie jednej ze stacji telewizyjnych. Jest ona również inicjatorką udziału młodzieży w rozprawach sądowych. W wywiadzie zamieszczonym w tegorocznym majowym numerze miesięcznika szczecińskich środowisk prawniczych „In Gremio” podkreśla ona, iż „Nie da się zbudować demokracji bez społeczeństwa obywatelskiego, a z kolei społeczeństwa obywatelskiego nie ma bez społeczeństwa świadomego”¹¹. Dalej przywołuje formy edukacji, takie jak skrzynki korcza-kowskie¹², kąciki prawne czy lekcje wychowawcze przeprowadzane w sądach, i zachęca do tworzenia „kącików prawnych” w przedszkolach i szkołach. Sędzia opowiada też o prowadzonych przez siebie spotkaniach edukacyjnych np. z młodzieżą gimnazjalną czy przedszkolakami. Omawiając specyfikę czasów, w których żyjemy, kiedy młodzieży i dorosłym często zacierają się granice między dobrem a złem, upatruje nadziei w przedszkolakach¹³, które mocno wierzą w sprawiedliwy świat. Dlatego właśnie tak ważna jest edukacja prawna od najmłodszych lat. Sędzia jest też autorką książki pt. *Bezpieczeństwo młodzieży. Poradnik prawny*, która:

przybliży młodzieży, rodzicom i nauczycielom problematykę przestępstw najczęściej popełnianych przez młodocianych. Autorka wybrała czyny, które najbardziej bulwersują i wzmagają poczucie zagrożenia. W 100 felietonach przedstawia sytuacje, w których nastolatki popełniają przestępstwa lub czyny niedozwolone, często nie zdając sobie z tego sprawy. Autorka ukazuje ich przyczyny i konsekwencje, aby sprowokować do dyskusji i działania. Bowiem to od rodziców, opiekunów, sąsiadów, szkoły i społeczeństwa zależy, czy młodych na ławie oskarżonych będzie przybywać, czy ubywać. Książka pomoże uświadomić młodzieży, że wiele problemów można rozwiązać bez wchodzenia w konflikt z prawem¹⁴.

¹⁰ Zob. <https://uniwersytetdzieci.pl> (dostęp 22.05.2017).

¹¹ *Dlaczego edukacja prawna jest tak ważna? Wywiad z Sędzią Anną Marią Wesołowską*, „In Gremio” 2017, nr 109, s. 18.

¹² www.zs.waw.pl/105/pedagog-szkolny/133-skrzynka-korczakowska (dostęp 27.05.2017).

¹³ *Dlaczego edukacja prawna jest tak ważna?...*, s. 19.

¹⁴ www.poltext.pl/b1596-bezpieczenstwo-mlodziezy.htm (dostęp 22.05.2017).

Przedstawione w książce sytuacje dotyczą spraw, w których orzekała autorka. Opisane historie sędzia Wesołowska wykorzystuje w spotkaniach edukacyjnych z dziećmi i młodzieżą.

W kontekście edukacji prawnej młodzieży należy zauważyć, iż na stałe w kalendarz działań edukacyjnych szkół wpisały się spotkania społeczności szkolnej z funkcjonariuszami Policji lub Straży Miejskiej. Dla szesnastolatków są to zajęcia uświadamiające im ich status prawny i zakres odpowiedzialności karnej w przypadku popełnienia przestępstw lub czynów niedozwolonych. Zagadnienia z zakresu wiedzy prawnej są też od roku szkolnego 2012/2013 obecne w podstawie programowej przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Z racji tego, iż edukacja prawna jest częścią edukacji obywatelskiej¹⁵, warto w tym miejscu zauważyć również stworzony w ramach projektu „MIŚ.COM – Młody i Świadomy – Cenny Obywatel Małopolski” słownik edukacji obywatelskiej pt. *Vademecum młodego obywatela*¹⁶, przybliżający hasła (ponad 20) obejmujące ważne zagadnienia z zakresu budowania społeczeństwa obywatelskiego. W 2015 roku ukazały się nakładem Ministerstwa Sprawiedliwości, w ramach dofinansowanego z funduszy norweskich i środków krajowych projektu „Edukacja szkolna przeciwko wykluczeniu prawnemu”, broszury edukacyjne *Przychodzi uczeń do prawnika... część dla młodzieży gimnazjalnej*¹⁷ oraz *Przychodzi uczeń do prawnika... część dla młodzieży ponadgimnazjalnej*¹⁸.

O wadze problemu edukacji prawnej świadczy również ustanowienie z inicjatywy Stowarzyszenia Sędziów Polskich IUSTITIA Dnia Edukacji Prawnej, który po raz pierwszy obchodzono 15 marca 2017 roku. Z założenia wydarzenie ma mieć charakter cykliczny i promować wszelkie działania stowarzyszenia oraz środowiska prawniczego związane z szeroko pojętą edukacją prawną. Sędzia Marta Kożuchowska-Warywoda pisze:

Młodzi ludzie posiadający wiedzę prawniczą z całą pewnością aktywnie zaangażują się w kształtowanie społeczeństwa obywatelskiego. Wykształcony, młody człowiek jest bardziej twórczy, kreatywny i świadomy otaczającego go

¹⁵ Por. D. Woźniakowska-Fajst, *Edukacja prawna – możliwości, szanse, bariery*, Warszawa 2012, s. 11, http://Raport_Edukacja_prawna_obywateli.pdf (dostęp 27.05.2017).

¹⁶ *Vademecum młodego obywatela: słownik edukacji obywatelskiej*, red. A. Karwińska, Kraków 2014.

¹⁷ N. Radosh, M. Łakomecki, *Przychodzi uczeń do prawnika... część dla młodzieży gimnazjalnej*, Poznań 2015.

¹⁸ N. Radosh, M. Łakomecki, *Przychodzi uczeń do prawnika... część dla młodzieży ponadgimnazjalnej*, Poznań 2015.

świata. Znajomość podstawowych mechanizmów związanych z funkcjonowaniem maszyny wymiaru sprawiedliwości pozwala również uniknąć wielu kłopotów. Jedną z podstawowych spraw jest utrwalenie u młodych ludzi nawyku odbierania korespondencji sądowej. (...) Kolejną istotną kwestią jest uświadomienie młodzieży, jak ważne jest czytanie dokumentów i umów przed ich podpisaniem. Także znajomość przepisów dotyczących praw autorskich, ochrony wizerunku czy nawet posiadania narkotyków może uchronić w przyszłości od poważnych problemów¹⁹.

Z cytowanego artykułu można się również dowiedzieć o zaangażowaniu edukacyjnym sędziów, od lat prowadzących w szkołach zajęcia popularyzujące wiedzę o prawie czy zapraszających uczniów na rozprawy w charakterze publiczności. Oddział Śląskiego Stowarzyszenia Sędziów Polskich IUSTITIA przy współpracy z Wydziałem Prawa Uniwersytetu Śląskiego, Oddziałem Śląskiej Krajowej Izby Doradców Podatkowych, Polską Izbą Ubezpieczeń i Krajową Radą Notarialną, zainicjował powstanie podręcznika zatytułowanego *Apteczka prawna – Lex bez lez*. Atrakcyjna szata graficzna jest dziełem studentów Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach. Z wykorzystaniem *Apteczki prawnej* prowadzone są przez oddziały stowarzyszenia liczne zajęcia w szkołach ponadpodstawowych, a uczestnicy tych spotkań otrzymują w prezencie egzemplarze podręcznika. W Białymstoku doszło zaś do podpisania porozumienia oddziału stowarzyszenia z Prezydentem Miasta w sprawie przeprowadzenia pilotażowego projektu „Edukacja prawna młodzieży w Białymstoku”, w który zaangażowanych jest 14 sędziów Sądu Rejonowego i Sądu Okręgowego w Białymstoku, prowadzących zajęcia w sześciu szkołach ponadpodstawowych. Na apel sędzi Marty Kożuchowskiej-Warywody odpowiedzieli też np. sędziowie Sądu Rejonowego w Gryfinie w Zachodniopomorskiem, którzy w ramach obchodów Dnia Edukacji Prawnej, 15 marca 2017 roku, przeprowadzili zajęcia z młodzieżą z klas maturalnych dwóch gryfińskich liceów ogólnokształcących. W przeprowadzenie zajęć z młodzieżą zaangażowała się również Fundacja Court Watch Polska, której wolontariuszka zaznajamiała młodzież z edukacyjną grą planszową o tematyce prawnej *Prawopolis*. W tym miejscu warto przybliżyć ideę wspomnianej gry, która:

jest symulacją zawodu adwokata w przystępnej, prostej i emocjonującej formie. Każdy z graczy wciela się w początkującego prawnika, a jego

¹⁹ M. Kożuchowska-Warywoda, *Dzień Edukacji Prawnej 15 marca 2017*, „In Gremio” 2017, nr 106, s. 6.

zadaniem jest analizowanie realnych sytuacji pod względem prawnym oraz odpowiadanie na pytania quizowe z różnych gałęzi prawa. Gra prezentuje podstawowe terminy związane z prawem i sądami²⁰.

Dalej czytamy, że

Uczniowie podzieleni na trzy lub czteroosobowe grupy rywalizowali ze sobą, wcielając się w role adwokatów, mających do poprowadzenia jedną z wybranych przez siebie, a opisanych na specjalnych kartach – aktach spraw, przy czym pierwsza część gry sprawdzała wiadomości o praktycznych aspektach prawa, druga zaś związana była z odpowiednim dobraniem żetonów przypisanych sprawom karnym, rodzinnym, cywilnym bądź konsumenckim do wybranej i prowadzonej przez gracza sprawy²¹.

Wspomniana Fundacja Court Watch Polska jest również inicjatorem Programu Edukacji Prawnej „Szkolny Paragraf”.

Celem programu jest realne dotarcie do młodych ludzi z przekazem, który zwiększy ich świadomość prawną oraz ukształtuje postawy, które charakteryzować powinny dojrzałych obywateli, zainteresowanych życiem publicznym. Kluczowe jest sformułowanie „realne dotarcie”, ponieważ dotychczasowe doświadczenia Fundacji pokazują, że młodzież szkolna (czyli podstawowa grupa docelowa projektu) coraz mniej interesuje się klasycznymi wykładami, prelekcjami czy pogadankami. Są to formy kształcenia, które nie wymagają zaangażowania ze strony uczniów, nie wzbudzają wystarczającego zainteresowania, a przez to – nie są efektywne. Działania w ramach programu *Szkolny Paragraf* zostały zaplanowane tak, aby młodzież – poprzez włączenie się w przekaz – faktycznie zainteresowała się jego sednem i uwzględniła go w swoich dalszych poczynaniach i decyzjach życiowych. (...) W projekcie wykorzystywane są dwa narzędzia edukacyjne: symulacje rozpraw sądowych i gra planszowa *Prawopolis*. Podczas symulacji jedynie rola sędziego jest pełniona przez wolontariusza Fundacji, natomiast w role pozostałych uczestników procesu (świadków, oskarżonego, ławników) wcielają się uczniowie. Umożliwia to młodym ludziom zapoznanie się z praktycznymi

²⁰ S. Smyczek, *Edukacja prawna przez zabawę*, „In Gremio” 2017, nr 108, s. 9.

²¹ M. Roguski, *Edukacja prawna – jak się to robi w Gryfinie*, „In Gremio” 2017, nr 108, s. 7.

kwestiami dotyczącymi uczestnictwa w rozprawie (np. obowiązku zeznawania prawdy przez świadka) bez faktycznego ponoszenia konsekwencji ich nieznamomości²².

Wspomniane powyżej inicjatywy z zakresu edukacji prawnej pokazują wielość propozycji i dynamiczny rozwój działań podejmowanych głównie na rzecz młodzieży szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Jak zatem przedstawia się kwestia edukacji prawnej w odniesieniu do najmłodszych dzieci, uczęszczających do przedszkoli i szkół podstawowych? Czy w realizacji tego typu działań przychodzi z pomocą literatura dziecięca? Wspomniana wcześniej sędzia Anna Maria Wesołowska prowadzi zajęcia edukacyjne w zakresie prawa z przedszkolakami. Odbywają się również spotkania dzieci z funkcjonariuszami Policji, którzy prowadzą w szkołach podstawowych i przedszkolach zajęcia z zakresu prawa o ruchu drogowym. Z kolei uczniowie czwartych klas szkół podstawowych w ramach przedmiotu zajęcia techniczne są przygotowywani do zdania egzaminu na kartę rowerową. Przyszli rowerzyści uczą się zasad ruchu drogowego i poznają znaki drogowe.

Omawiając bardziej szczegółowo i chronologicznie zagadnienie edukacji prawnej dzieci, należy przywołać fakt uchwalenia dwóch ważnych dokumentów porządkujących prawa człowieka i prawa dziecka. 10 grudnia 1948 roku w Paryżu Zgromadzenie Ogólne ONZ uchwaliło *Powszechną Deklarację Praw Człowieka*²³. W 2008 roku obchodzono 60. rocznicę tego ważnego wydarzenia. W 2009 roku ukazały się dwie książki dla dzieci, przybliżające najmłodszym odbiorcom prawa człowieka. Pierwsza z nich, wydana przez National Geographic pierwotnie w języku angielskim, w polskiej edycji nosi tytuł *Każdy człowiek ma prawa. Ilustrowana Deklaracja Praw Człowieka dla dzieci*²⁴. Bogato ilustrowana, często bardzo sugestywnymi fotografiami, książka podzielona jest na krótkie rozdziały prezentujące poszczególne prawa człowieka zawarte w deklaracji. Na treść książki składają się również, inspirowane treścią *Deklaracji*, krótkie

²² S. Smyczek, *op. cit.*, s. 9

²³ „W momencie powstania deklaracja była jedynie standardem – jako rezolucja Zgromadzenia Ogólnego nie tworzyła prawa międzynarodowego ani nie miała wiążącego charakteru. W obecnej chwili większość prawników zajmujących się prawem międzynarodowym uważa ją za prawo zwyczajowe, z czego wnioskuje oni jej powszechne obowiązywanie. Na bazie Deklaracji w 1966 roku uchwalono Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka”, https://pl.wikipedia.org/wiki/Powszechna_deklaracja_praw_cz%C5%82owieka (dostęp 24.05.2017).

²⁴ *Każdy człowiek ma prawa. Ilustrowana Deklaracja Praw Człowieka dla Dzieci*, Warszawa 2009.

prace uczniów – członków internetowej społeczności edukacyjnego portalu ePals, którzy uczestniczyli w pisemnym konkursie zorganizowanym przez National Geographic. Na końcu książki zamieszczono pełny tekst *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*. Omawiana pozycja jest owocem współpracy stowarzyszenia The Elders oraz wspomnianych National Geographic i ePals Global Community.

Kolejna książka nosi tytuł *Wszyscy ludzie rodzą się wolni. Ilustrowana Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*²⁵. Wydało ją wydawnictwo Arkady we współpracy z Amnesty International. Pozycja jest bardzo bogato ilustrowana i tak jak poprzednia zawiera w skondensowanej formie sedno treści poszczególnych zapisów *Deklaracji*. Na końcu książki przytoczone zostały wszystkie artykuły *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*.

Kolejny ważny dokument to przyjęta 20 listopada 1989 roku przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych *Konwencja o Prawach Dziecka*²⁶.

Dokument ten jest największym dotychczasowym osiągnięciem społeczności międzynarodowej w zakresie ochrony praw dziecka, stanowi bowiem aksjologiczną i normatywną podstawę działań na rzecz dzieci zarówno na szczeblu globalnym i regionalnym, jak też narodowym i lokalnym. Konwencja wyznacza uniwersalne normy prawne ochrony dzieci przed zaniedbaniem, złym traktowaniem i wyzyskiem, jednocześnie dając dzieciom gwarancje podstawowych praw człowieka. Ustala w sposób kompleksowy status prawny i społeczny dziecka (osoby do lat 18) w oparciu o dotychczasowe regulacje międzynarodowe, a także nowe koncepcje wychowawcze i idee dotyczące traktowania dzieci i młodzieży²⁷.

Warto wymienić jeszcze cztery książki przybliżające dzieciom zawartość tego dokumentu. Pierwsza z nich to wydana w 2007 roku *Mam prawo! Czyli*

²⁵ *Wszyscy ludzie rodzą się wolni. Ilustrowana Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, Warszawa 2009.

²⁶ „Warto podkreślić, że uchwalenie Konwencji jest istotnym osiągnięciem Polski w zakresie ochrony praw dziecka. Polska w 1978 roku zaproponowała bowiem Komisji Praw Człowieka ONZ uchwalenie konwencji i złożyła jej projekt później modyfikowany. Niemniej jednak projekt złożony przez Polskę był podstawą wszystkich prac nad uzgodnieniem ostatecznego tekstu Konwencji. Konwencja o Prawach Dziecka weszła w życie w 1990 roku z chwilą ratyfikowania jej przez 20 państw. Nazywana jest światową konstytucją praw dziecka. Do 2002 roku ratyfikowały ją 192 państwa, żadna inna deklaracja nie ma tylu ratyfikacji. Polska ratyfikowała ją w 1991 roku”. *O ewolucji praw przynawanych dziecku*, oprac. M. Talarczyk, 28 grudzień 2004 rok, http://raf-an.nazwa.pl/sp32/szklarski/images/stories/dokumenty/pedagog/ewolucja_praw_dziecka.pdf (dostęp 23.05.2017).

²⁷ *O ewolucji praw przynawanych dziecku...*

nieomal wszystko, co powinniście wiedzieć o prawach dziecka a nie macie kogo spytać autorstwa Grzegorza Kasdepkego²⁸. Fabuła oparta jest na wydarzeniach rozgrywających się w szkolnym teatrze amatorskim *Konewka*, którego aktorzy pod okiem nauczycielki świetlicy szkolnej, pani Eli, przygotowują się do wystawienia przedstawienia prezentującego artykuły *Konwencji*. Treść poszczególnych rozdziałów i wydarzenia, w których uczestniczą mali aktorzy, nawiązują w praktyce do scenki przygotowywanej przez dzieci z teatru *Konewka*, a tym samym konkretnego artykułu *Konwencji*.

Kolejna książka to wydana w 2014 roku pozycja *Moje prawa – ważna sprawa!* autorstwa Anny Czerwińskiej-Rydel i Renaty Piątkowskiej²⁹. W krótkich opowiadaniach autorki starają się pokazać dzieciom, ale też opiekującym się nimi dorosłym, do czego może w realnym życiu doprowadzić nieprzestrzeganie praw dzieci. W jednym z opowiadań autorki w bardzo przystępny sposób przedstawiły również trudny temat, jakim jest wykorzystywanie seksualne dzieci³⁰ i prawo każdego dziecka do nietykalności cielesnej. Każdy rozdział poprzedzony jest stroną z ilustracją i cytatem odwołującym się do treści konkretnego, przywołanego artykułu *Konwencji o Prawach Dziecka*.

Następna, wydana w 2015 roku pozycja *12 ważnych praw. Polscy autorzy o prawach dzieci*³¹ stanowi zbiór opowiadań różnych polskich twórców literatury dziecięcej. Na ostatniej stronie okładki książki wymienione zostały omawiane w niej prawa:

Ważne prawa: prawo do równouprawnienia, prawo do utrzymywania kontaktu z rodzicami, prawo do wyrażania swoich poglądów, opinii i emocji, prawo do prywatności, prawo do informacji, prawo do życia bez przemocy, prawo do adopcji, prawo do opieki lekarskiej, prawo do właściwych warunków i godnego życia, prawo do nauki, prawo do odpoczynku, prawo do ochrony przed wyzyskiem³².

²⁸ G. Kasdepke, *Mam prawo! Czyli nieomal wszystko, co powinniście wiedzieć o prawach dziecka a nie macie kogo spytać*, Warszawa 2007.

²⁹ A. Czerwińska-Rydel, R. Piątkowska, *Moje prawa – ważna sprawa!*, Łódź 2014.

³⁰ Temat ten w książce G. Kasdepkego jest w zasadzie tylko zasygnalizowany, a w innych książkach, do których dotarłam, właściwie nie występuje.

³¹ *12 ważnych praw. Polscy autorzy o prawach dzieci*, Poznań 2015.

³² *Ibidem*, zewnętrzna ostatnia strona okładki.

Ostatnią książką z tej grupy jest napisana przez Joannę Krzyżanek publikacja *Dzieciaki z ulicy Tulipanowej czyli prawa małych i dużych*³³. Ukazała się ona w 2015 roku pod honorowym patronatem Rzecznika Praw Dziecka. Na końcu książki zostały spisane omawiane w niej „prawa małych i dużych”:

Każdy mały i duży człowiek ma prawo do imienia, nazwiska i obywatelstwa, (...) prawo do tajemnic i marzeń. (...) prawo do zabawy. (...) prawo do odpoczynku. (...) prawo do emocji. (...) prawo do życia bez przemocy. (...) prawo do własnego zdania. (...) prawo do opieki lekarskiej. (...) prawo do jedzenia. (...) prawo do nauki³⁴.

Tematykę praw dziecka i sposób reagowania na niepokojące z punktu widzenia dzieci sytuacje porusza też od lat dwutygodnik dla dzieci „Świerszczyk”³⁵.

Wymienione powyżej wydawnictwa nawiązują do dwóch powszechnie znanych ważnych dokumentów regulujących prawa człowieka w ogóle i prawa szczególnej grupy każdego społeczeństwa, jaką stanowią dzieci. W ciągu dalszych rozważań przedstawiona zostanie edukacja prawna realizowana za pomocą literatury dziecięcej, w odniesieniu do prawa stanowionego przez powołane do tego organy państwa, regulującego funkcjonowanie społeczeństw i jednostek we wszystkich praktycznie dziedzinach życia.

Od wielu lat bardzo licznie w literaturze dla dzieci reprezentowane są książki traktujące o zagadnieniach z zakresu prawa o ruchu drogowym. Warto wymienić chociażby takie pozycje, jak: *Spójrz w lewo, spójrz w prawo: historyjki o ruchu drogowym*³⁶; *Jak przechodzić przez ulicę?*³⁷; *Kolorowy Kodeks Drogowy dla dzieci*³⁸; *Moja Karta Rowerowa*³⁹; *Stop czyli jak bezpiecznie poruszać się po drogach: pierwszy przewodnik dla dzieci*⁴⁰; *Bezpieczni na drodze: historia*

³³ J. Krzyżanek, *Dzieciaki z ulicy Tulipanowej czyli prawa małych i dużych*, Kielce 2015.

³⁴ *Ibidem*, s. 212–213.

³⁵ Por. „Świerszczyk” 1999, nr 6; 2000, nr 18; 2000, nr 20; 2000, nr 22; 2001, nr 17; 2002, nr 17; 2005, nr 3.

³⁶ K. Schupp, *Spójrz w lewo, spójrz w prawo: historyjki o ruchu drogowym*, Kielce 2002.

³⁷ E. Zubrzycka, *Jak przechodzić przez ulicę?*, Sopot 2008.

³⁸ *Kolorowy Kodeks Drogowy dla dzieci*, Warszawa 2009.

³⁹ *Moja karta rowerowa*, Toruń 2009.

⁴⁰ A. Biosca, *Stop czyli jak bezpiecznie poruszać się po drogach: pierwszy poradnik dla dzieci*, Zielona Góra 2012.

interaktywna z praktycznymi informacjami⁴¹. Na kanwie wspomnianej już wcześniej zależności, mianowicie, że edukacja prawna występuje łącznie z edukacją obywatelską, do literatury dziecięcej edukującej w zakresie prawa można też zaliczyć wydaną w 2008 roku książkę autorstwa Tomasza Nowaka *Trudne słowa – prosta sprawa czyli o Senacie prawie wszystko*⁴².

W 2011 roku została wydana książka sędzi Krystyny Sapiehy *Dzieciom wyjawię co piszczy... w prawie*⁴³, której ukazaniu towarzyszyło duże zainteresowanie mediów. Podkreślano, iż jest to pierwsza w Polsce książka o prawie dla dzieci⁴⁴. Mając na względzie przytoczone powyżej wydawnictwa, można nie zgodzić się z takim stanowiskiem. Jednak po zapoznaniu się z treścią wierszy zamieszczonych w omawianej książce trudno odmówić racji stwierdzeniom o pierwszeństwie tej pozycji w odniesieniu do zagadnień kompleksowo i szeroko pojmowanej edukacji prawnej dzieci⁴⁵. Warto przytoczyć niektóre tytuły wierszy, by przybliżyć poruszane w nich zagadnienia: *W normie o normie; Czy prawnicy są dzicy?; Wyliczę zawody prawnicze; Ich Eminencje łacińskie Sentencje; Czego w prawie szuka... luka?; Ach, odwiedzamy sądowy gmach; Czy przypadkiem zostaje się świadkiem?; Czy biegły może być uległy?; Zadanie Łucji: zajrzeć do Konstytucji; Brawa dla twórców prawa*. Wydawnictwo to zostało zrecenzowane przez sędzię Annę Marię Wesołowską, która podkreśla, iż autorce udało się:

chwilami dowcipnie, chwilami poważnie poprowadzić nas przez zawiałości tematyki prawnej, która nie jest już zarezerwowana tylko dla dorosłych. (...) Każdy wiersz, definiując istotne pojęcia z dziedziny prawa, może być kanwą osobnej lekcji wychowawczej. To pierwsze kroki do kształtowania świadomości prawnej małych obywateli, a tym samym państwa prawa⁴⁶.

⁴¹ Ch. Wißkirchen, *Bezpieczni na drodze: historia interaktywna z praktycznymi informacjami*, Bielsko-Biała 2015.

⁴² T. Nowak, *Trudne słowa – prosta sprawa czyli o Senacie prawie wszystko*, Warszawa 2008.

⁴³ K. Sapieha, *Dzieciom wyjawię co piszczy... w prawie*, Łódź 2011.

⁴⁴ Por. www.dzienniklodzki.pl/arttykul/370385,w-lodzi-powstala-pierwsza-ksiazka-o-prawie,id,t.html (dostęp 17.03.2017); <http://prawo.gazetaprawna.pl/arttykuly/488201,dzieciom-wyjawie-co-piszcz-w-prawie-ksiazka-prawnicza-dla-dzieci.html> (dostęp 17.03.2017).

⁴⁵ Bardzo szczegółowo książka ta została omówiona w artykule D. Jagodzińskiej, *Szerzenie świadomości prawnej wśród najmłodszych na podstawie książki Dzieciom wyjawię co piszczy... w prawie Krystyny Sapiehy*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” 2015, nr 3347.

⁴⁶ K. Sapieha, *op. cit.*, ostatnia strona okładki.

Kolejna zasługująca na uwagę w kontekście omawianego zagadnienia inicjatywa to zapoczątkowana w 2016 roku przez kancelarię PragmatIQ z Poznania akcja służąca edukacji prawnej realizowanej przy pomocy serii książek *Prawie bajki*. W 2016 roku ukazała się książka Jakuba Skworza *Nieznajomość prawa szkodzi*⁴⁷, której bohater Oskar osobiście przekonuje się o prawdziwości tej znanej sentencji. Dzięki opowiadaniu o chłopcu dokonującym bez zgody rodziców zakupu konsoli do gier za pośrednictwem Internetu czytelnik dowiaduje się, na co należy zwracać uwagę przy zawieraniu umów oraz gdzie należy szukać pomocy w razie kłopotów natury prawnej. Książka w prostych słowach zaznajamia czytelnika z terminami: *prawnik, kredyt, odsetki, rata, ustawa, egzekucja* (w znaczeniu egzekucji komorniczej), *komornik, kancelaria, mecenas* oraz przytacza w oryginalnym brzmieniu treść sentencji pochodzącej ze starożytnego prawa rzymskiego *Ignorantia iuris nocet*. Terminy wplecione są w treść książki i oznaczone odsyłaczem w postaci gwiazdki. Na tej samej stronie w wyróżnionej graficznie ramce znajduje się wyjaśnienie niezrozumiałego terminu. W maju 2017 roku ukazała się druga książka z tej serii, tego samego autora *Twarde prawo, ale prawo*⁴⁸. Czytelnik poznaje Emilkę Ostrowską i jej rodziców. Kolegą Emilki jest występujący w poprzedniej książce Oskar. Tym razem kłopotów swoim rodzicom przysparza Emilka, która za namową Oskara zjeżdża brawurowo z góry na rowerze, niszcząc sankami bardzo drogi samochód, który – jak się zresztą okazuje – parkował w niedozwolonym miejscu. Uważający się wyłącznie za poszkodowanego właściciel drogiego samochodu zapłacił mandat za niewłaściwe parkowanie, a rodzicom dziewczynki udało się ostatecznie szczęśliwie uniknąć ponoszenia wysokich kosztów naprawy uszkodzonego samochodu dzięki posiadanej polisie ubezpieczeniowej. Książka przybliżyła czytelnikowi następujące terminy: *broker* (w odniesieniu do ubezpieczeń), *polisa ubezpieczeniowa, sędzia, stan spoczynku, mandat, punkty karne, dowód rejestracyjny, znieważenie funkcjonariusza publicznego, groźby karalne, rozwiązać sprawę polubownie, aplikantka, ubezpieczenie OC w życiu prywatnym, likwidacja szkody, towarzystwo ubezpieczeniowe, bezszkodowość* oraz przytacza w oryginalnym brzmieniu treść sentencji pochodzącej ze starożytnego prawa rzymskiego *Dura lex, sed lex*.

W Internecie dostępna jest strona www.prawiebajki.pl, za pośrednictwem której można zapoznać się z ideą działań edukacyjnych zainicjowanych przez poznańską kancelarię PragmatIQ oraz przyłączyć się do nich. Chętnym do współ-

⁴⁷ J. Skworz, *Nieznajomość prawa szkodzi*, Poznań 2016.

⁴⁸ J. Skworz, *Twarde prawo, ale prawo*, Poznań 2017.

pracy przesyłany jest w promocyjnej cenie egzemplarz książki oraz materiały do przeprowadzenia zajęć z uczniami na podstawie książek z serii *Prawie bajki*. W filiach miejskiej biblioteki publicznej w Poznaniu oraz szkołach odbywają się również spotkania autorskie z Jakubem Skworzem. Opisywane przedsięwzięcie ma również swój profil na Facebooku.

Ostatnią wartą przypomnienia inicjatywą z zakresu edukacji prawnej jest Fundacja „Było Sobie Prawo.pl”, której współzałożycielem jest mecenas Robert Dopierała, na co dzień pracujący w kancelarii w Gliwicach. Fundacja ma również swój profil na Facebooku i to właśnie tam mają być publikowane pisane przez mecenasa Dopieralę wiersze dla dzieci nastawione na edukację prawną.

Omówione w referacie przykłady przekonują, iż osoby zajmujące się edukacją prawną dzieci i młodzieży mają do dyspozycji bardzo szeroki wachlarz pomocy edukacyjnych. Szczególnie przydatne są tworzone przez pisarzy książeczki dla najmłodszych odbiorców o tematyce prawnej, które w przystępny sposób przybliżają dzieciom nawet bardzo skomplikowane zagadnienia. Pisane często przez pracowników wymiaru sprawiedliwości, a więc osoby ze wszechmiar kompetentne, wprowadzają najmłodszych w skomplikowany świat prawa, którego znajomość jest bardzo potrzebna.

Literatura

12 ważnych praw. Polscy autorzy o prawach dzieci, Poznań 2015.

Biosca A., *Stop czyli jak bezpiecznie poruszać się po drogach: pierwszy poradnik dla dzieci*, Zielona Góra 2012.

Czerwińska-Rydel A., Piątkowska R., *Moje prawa – ważna sprawa!*, Łódź 2014.

Dlaczego edukacja prawna jest tak ważna? Wywiad z Sędzią Anną Marią Wesółowską, „In Gremio” 2017, nr 109.

Jagodzińska D., *Szerzenie świadomości prawnej wśród najmłodszych na podstawie książki Dzieciom wyjawię co piszczy... w prawie Krystyny Sapiehy*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2015, nr 3347.

Kasdepke G., *Mam prawo! Czyli niemal wszystko, co powinniście wiedzieć o prawach dziecka a nie macie kogo spytać*, Warszawa 2007.

Każdy człowiek ma prawa. Ilustrowana Deklaracja Praw Człowieka dla Dzieci, Warszawa 2009.

Kolorowy Kodeks Drogowy dla dzieci, Warszawa 2009.

Kożuchowska-Warywoda M., *Dzień Edukacji Prawnej 15 marca 2017 roku*, „In Gremio” 2017, nr 106.

- Krzyżanek J., *Dzieciaki z ulicy Tulipanowej czyli prawa małych i dużych*, Kielce 2015.
- Moja karta rowerowa*, Toruń 2009.
- Nowak T., *Trudne słowa – prosta sprawa czyli o Senacie prawie wszystko*, Warszawa 2008.
- Radosh N., Łakomecki M., *Przychodzi uczeń do prawnika... część dla młodzieży gimnazjalnej*, Poznań 2015.
- Radosh N., Łakomecki M., *Przychodzi uczeń do prawnika... część dla młodzieży ponadgimnazjalnej*, Poznań 2015.
- Roguski M., *Edukacja prawna – jak się to robi w Gryfinie*, „In Gremio” 2017, nr 108.
- Sapieha K., *Dzieciom wyjawię co piszczy... w prawie*, Łódź 2011.
- Schupp K., *Spójrz w lewo, spójrz w prawo: historyjki o ruchu drogowym*, Kielce 2002.
- Skworz J., *Nieznajomość prawa szkodzi*, Poznań 2016.
- Skworz J., *Twarde prawo, ale prawo*, Poznań 2017.
- Smyczek S., *Edukacja prawna przez zabawę*, „In Gremio” 2017, nr 108.
- „Świerszczyk” 1999, nr 6; 2000, nr 18; 2000, nr 20; 2000, nr 22; 2001, nr 17; 2002, nr 17; 2005, nr 3.
- Vademecum młodego obywatela: słownik edukacji obywatelskiej*, red. A. Karwińska, Kraków 2014.
- Wißkirchen Ch., *Bezpieczni na drodze: historia interaktywna z praktycznymi informacjami*, Bielsko-Biała 2015.
- Wszyscy ludzie rodzą się wolni. Ilustrowana Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, Warszawa 2009.
- Zubrzycka E., *Jak przechodzić przez ulicę?*, Sopot 2008.

Źródła internetowe

- Dudak A., *Istota i znaczenie edukacji prawnej w kształtowaniu społeczeństwa otwartego*, „Przegląd Pedagogiczny” 2014, nr 2, s. 65–73, <http://repozytorium.ukw.edu.pl/handle/item/1705>.
- <http://dutek.pl/>
- <http://szkoly.szczecin.pl/news/407>.
- <http://malymedyk.ump.edu.pl/>
- www.ump.edu.pl/dydaktyka/maly-medyk.
- <http://prawo.gazetaprawna.pl/artykuly/488201,dzieciom-wyjawie-co-piszcy-w-prawie-ksiazka-prawnicza-dla-dzieci.html>.
- http://szczecin.naszemiasto.pl/artykul/szczecin-ruszył-uniwersytet-dzieciocy-maly-poliglota-zdjecia,2793654,artgal,t,id,tm.html?sesja_gratka=c1728041afb09e39c-539fd8ed4228c8d.

<http://szczecin.naszemiasto.pl/artykul/szczecin-studia-dla-dzieci-ruszyly-zapisy,2766382,art,t,id,tm.html>.

https://pe.szczecin.pl/chapter_201199.asp?soid=E187645A03D34FAAA677D-9892C2E6247.

https://pe.szczecin.pl/chapter_201199.asp?soid=F5CE974AF43A412799D1793463E8F12C.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Powszechna_deklaracja_praw_cz%C5%82owieka.

<https://uniwersytetdzieci.pl/>.

O ewolucji praw przyznawanych dziecku, oprac. M. Talarczyk, 28 grudzień 2004 r., http://raf-an.nazwa.pl/sp32/szklarski/images/stories/dokumenty/pedagog/ewolucja_praw_dziecka.pdf.

Oferta Ekonomicznego Uniwersytetu Dziecięcego, www.uniwersytet-dzieciecy.pl.

Woźniakowska-Fajst D., *Edukacja prawna – możliwości, szanse, bariery*, Warszawa 2012, http://Raport_Edukacja_prawna_obywateli.pdf.

www.dzienniklodzki.pl/artykul/370385,w-lodzi-powstala-pierwsza-ksiazka-o-prawie,id,t.html.

www.poltext.pl/b1596-bezpieczenstwo-mlodziezy.htm.

www.pum.edu.pl/dum.

www.zs.waw.pl/105/pedagog-szkolny/133-skrzynka-korczakowska.